

STÜDYO CAMCILIĞI ÜZERİNE*

B.Yelda OLCAY**

El sanatlarının en erkenlerinden biri olan camın yaklaşık 5000 yıllık bir geçmişi vardır. Anadolu cam sanatı tarihinin ise henüz aydınlığa kavuşmadığı görülür. Cam, çağlar boyunca farklı medeniyetlerde kimi zaman günlük kullanım eşyası olarak üretilmiş; kimi zaman da değerli bir hediye olarak sunulmuştur... Endüstrinin gelişmesi ile de cam eşyaların seri halde üretilip, günlük yaşamımızın ayrılmaz bir parçası haline geldiği izlenir. Bu süreçte cam kimi zaman biraz ihmal edilmişse de, bu malzemeyle yeni arayışlara gitme eğilimi 1970'li yılların başlarında ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan tüm dünyada çağdaş cam sanatının başlangıcı çok yenidir. Bu yıllarda stüdyo camcılığının ortaya çıkmasıyla, çağdaş sanat anlayışının gerektirdiği biçimde yavaş yavaş formlarda soyutlama başladığı ve yeni arayışlara girildiği görülür.

Ülkemizde çağdaş cam sanatı çalışmalarını gerek sanatsal olarak, gerek stüdyo camcılığını yapılaşdırmak anlamında sürdüren sanatçı Fahri Kaplan ile bu konuda söyleştik.

* 9 Aralık 1994 tarihinde Fahri Kaplan ile yapılan görüşme

** Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Sanat Tarihi Bölümü öğretim elemanı.

Camla nasıl tanıştınız?

Ben aslında felsefeciyim. Cama ilgim ise bende 12-13 yaşlarından beri devam eder. O yıllarda Ömür Bakırer ile tanıştım. Ömür Bakırer seramik fırınında çökertme tekniği ile cam yapıyordu ve ben ara ara Onun atölyesine giderdim.

Liseyi bitirdiğim yıl, Füreyya seramik ile camı bağdaştırmaya çalışıyordu. Bunu duyduğumda yanına gidip kendisiyle çalışmak istediğimi söyledim. Önce biraz şaşırmasına karşın beni kabul etti ve kısa bir dönem birlikte çalıştık. 1974 yılında Felsefe öğrenimi için İngiltere'ye gittim.

Sekiz sene Londra'da kaldım. Londra'da kaldığım süre içerisinde cam tutkum bende ciddileşmeye başladı ve evimin arka bahçesinde bir tane fırın yaptım. Fırın teknolojisini bilmiyordum ama fırın çalıştı. Ancak sonuç bir felaketti ve cam beklerken plastikle sünger arası bir şey çıktı. Bunun üzerine 2.5 yıl boyunca dersten çıkıp Royal Collage of Arts'a giderek cam kimyası ile uğraştım. Bu süre içinde yani hem camın kimyası ile hem de teknolojisi ile uğraşırken, yaptığım fırının ne kadar ucube bir şey olduğunu ve bu işi asla beceremeyeceğimi anladım.

En azından bilgi gerektiriyordu. Bunun ardından ilk yaptığım fırını yıktım - Zaten cam fırını diye kurduğum şey de inşaat artığı bir kaç kalasla erimiş yer muşambalarından yapılmış bir çadır biçimindeydi - ve yerine yine ilkel ama daha uygun malzemelerle bir fırın yaptım. Bir hafta sonra da güzel bir cam elde ettim. Sıra üflemeye geldi. Ancak ne mümkün?

Bir süre sonra cam sanatçısı Barry Cullen ile tanıştım ve Onunla teknik çalıştım. Aldığım bilgiler ile kendi kurduğum fırında pratik yapmaya başladım. Sonra çok büyük şans eseri stüdyo camcılığı hareketini başlatan sanatçı Sam Herman ile tanıştım. Prensip olarak atölyesine özel öğrenci almıyordu. Ben bu adamı bıkmadan her gün ziyaret edip, her gün bir greyfurfurt götürüyordum.

Neden greyfurt?

Greyfurtun önemli bir özelliği yoktu. Sadece şaşırtıcı bir şeydi. O da her gün çok şaşıırıyordu. O sıralar Herman'ın sergisi hakkında kötü bir eleştiri yazısı çıkmıştı. Bence de çok acımasızca yapılan bu eleştiriye karşı bir yazı yazdım. Sanırım bu da bizi biraz yakınlaştırdı. Giderek, çalışırken görüşüp konuşmaya başladık. Bir süre sonra birlikte çalışmaya başladık. Bu benim için çok hoş bir estetik öğrenimiydi. Zamanla arka bahçede yapılan işlerle bir takım galerilere girmeye başladık.

Yani arka bahçe kapanmadı.

Hayır. Arka bahçe kapanmadı ve bize Paris'den, Tokyo'dan müşteriler gelmeye başladı. Aynı zamanda kaçak çalışıyorduk. Hiç bir çalışma iznimiz yoktu. Derken 1980'de British Art Council'den bir mektup aldım. Daha sonra ziyarete gelip İngiltere'de kalmak kaydı ile bir atölye kuracak ve onu işletecek kadar burs vermeyi önerdiler. Henüz çok yeni olduğumuz için bizi nereden bulduklarını çok merak ettik. İçlerinden birisine "Nereden buldunuz bizi?" diye sorduk; "Maliyeden" diye cevap verdi. Meğerse Maliyeden British Art Council'e mektup gitmiş. Birileri bu işi yapıyor, kanuni işleme geçmeden önce sizden bilirkişi heyeti gitsin diye...British Art Council de çözümü, bize bu teklifi yaparak sağlamış oldu. Bu teklif üzerine Türkiye'ye gelip askerlik yapıp tekrar dönme kararı aldım. Ancak askerlik sorununu çözüp tekrar İngiltere'ye dönemeyince -bir takım aksilikler oldu- Türkiye'de bir stüdyo kurmaya karar verdim. 1983 Nisan ayında stüdyoyu kurup 1984 Aralık ayında Vokko'da ilk sergimi açtım.

Sanırım cam sanatı düşünüldüğünde Türkiye'deki ilk sergiydi. En azından sizin kullandığınız teknikle yapılmış eserlerden oluşan bir sergi olarak ilkti. İlgisi nasıl oldu?

İlk sergide şunu anladık ki: Bu Türkiye için çok yeni bir olay Ülkemizde

cam yeterince tanınmıyor. Zaten tarihimizde de, belleğimizde de doğru dürüst cam yok.

Geçmişe baktığımızda günlük kullanımımızda da az olduğunu söyleyebiliriz herhalde.

Evet çok az... Diğer ülkelere göre. Ancak, bugün çok yoğun olarak yaşamamıza girdi. Gözlüğüümüzden, çay bardağıımızdan, otomobilimize, teknemize kadar... Neyse! O sergide ben şunu gerçekten anladım: Ülke bunu anlamıyor. Bu olmaz diye karar verdik ki, o sırada Güran Erbek ile tanıştık. Kendisi benim Türkiye’de görmediğim türde bir bürokrattı. O zamanlar Tınaz Titiz’in danışmanıydı ve Kültür Bakanlığına bağlı DÖSİM’in kurucularındandı -Güran Erbek, DÖSİM için gerçekten çok büyük çaba sarfetmiştir-. Kendisi kalmamız ve Türkiye’de bu çalışmayı sürdürmemiz konusunda ısrar etti. Bunu duyunca oldukça heyecanlandık ve “Tamam, girelim” dedik. Peki, ne yapalım? Sonunda şuna karar verdik: Camla oynamış bir takım insanları alalım, onlarla çalışalım, bu işi bir milim öteye götürsek kârdır; düşüncesi ile olaya girdik.

Kimdi bu insanlar

Paşabahçe Beykoz’dan gelmişlerdi. Onlarla başladığımda epeyce bir eğitim sürdürdü ve zaman zaman bu insanları bıraktık; “hadi bakalım istediğin gibi bir şey yap” dedik. Ancak anladık ki fabrikada çalışmış bu kişileri sanatsal bir üretime sokmak mümkün değildi. Bunun üzerine ikinci bir defa “kapatalım. Bu iş olmayacak” dedik. Bu sırada aklıma Sinop cam fabrikası geldi. Bir arkadaşım o sıralar Paşabahçe’de kimyagerdi ve bu fabrikanın kuruluşunda çalışmıştı. Onunla irtibata geçtim ve ekibi nasıl oluşturduklarını sordum. Aldığım cevap aynen şuydu: “Köylü çocuklarını topladık ve 6-8 ay kurstan geçirip fabrikaya aldık”. Bunun üzerine ben de Sinop’a gittim. Oradan birkaç kişi alıp geldim. Bir süre sonra onları serbest çalıştırmaya başladım. Ancak “dur!” demek zorunda kaldım. Çünkü korkunç bir kitch çıktı ve kesinlikle şöyle bir noktaya gelindi: “Biz ne dersek onu yapacaksınız!”. İşte

bu çalışmayla geldiğim nokta bu gün bulunduğumuz yerdir. 1991 yılında geçirdiğimiz yangın nedeni ile henüz kendimize gelmeye başladık. Mümkün olduğu kadar geometrik formlarda çalışıyoruz, henüz yeni ürünler çıkarmaya başlıyoruz. Tabii ki bir şeyler oturmaya başlayacak bu insanların kafasında...İşte o zaman Türk camcılığı için bir çekirdek oluşacak.

Bu kadro devam ediyor mu?

Hayır. Bu kadro ile 1991 sonuna kadar yürüdük ve Güran Erbek sayesinde Kültür Bakanlığı tarafından tanındık. 1991'deki yangın sonrasında bu kadro bizi terketti.

Bu oluşumda Kültür Bakanlığının epeyce desteği olduğu söylenebilir mi?

Kültür Bakanlığı'nın en azından bizi ayakta tutacak bir desteği oldu. Atölyemiz buraya ürün verdi. Fakat bizim de baştan beri istediğimiz atölyeler, projeler yapsınlar ve Bakanlık bu projeler için para versin. Dolayısıyla ortaya daha olumlu şeyler çıksın. Ancak proje kapsamında bir alış-veriş olmadı. Bizim talebimiz hep şu oldu: Bizden bir defaya mahsus üç milyarlık alış-veriş yapın, biz o zaman kendi atölyemizi iki değişik şekilde örgütleyebiliriz. Birisi zaten satılabilen şeydir ve bu atölyeyi yürütür. Öte yandan da ülkenin sanatçı yetiştirme olayını kendi paramızla götürmüş oluruz. Üstelik devlete de yük olunmaz. Bunu bir türlü başaramadık. Seneler boyunca belki sekiz milyarlık alış-veriş yaptılar. Ama ne onlara ne de bize bir şey oldu. Bununla beraber kesinlikle, desteği olmadı gibi bir şey söyleyemeyiz. Benim atölyemin şu ana kadar ayakta durabilmesinin en önemli nedeni DÖSİM'dir.

Bu gelişim içinde “keşke farklı bir yol izleseydim” dediğiniz oldu mu?

Tabii bütün bu gelişmeler içinde ben kişisel çalışmalarımı bırakmak zorunda kaldım. Şimdi de şunu görüyorum. Camda çalışan adamlar köylülükten işçiliğe doğru giden insanlar. Yani ülkenin sosyal yapısı neyse ona doğru gidiyorlar. Onu arada durdurup sanatçı yapamıyoruz. Genel trendden kopamıyor. Dolayısıyla ben şimdi şu konuma geldim: Ben bunları iyi usta yapamıyorum bari düz işçi yapayım. Önümüzdeki aylar içerisinde atölyede mimari elemanlar ve aydınlatma elemanları yapacağız. Estetik olayını da tasarımda çözüp bitireceğiz; ve mümkün olduğu kadarıyla düz işçi kullanacağız.

Aydınlatma derken vitray mı?

Hayır. Vitrayı çok ortaçağ işi buluyorum.

Yaratıcılığı daha sınırlı denebilir mi?

Evet daha sınırlı. Ben camın üzerinde kesip biçip bir şeyler yapmayı sevmiyorum. Şöyle düşünüyorum nasıl kitch olur? Bir malzemeyi keşfetmeye geçersiniz; onun sınırlarını bulursunuz ve sınırı açmaya çabalarsınız. O da zaten milimlik bir yerdir. İşte orada bir şeyler yapılır ancak biraz çektiniz mi kitch olur gibi geliyor. O milimlerde malzemenin ruhuna uygun bir şeyler bulduğumuz zaman olur.

Tasarıma geniş sınırları olan bir malzeme diyebilir miyiz?

Belki şöyle düşünmek daha yararlı olacaktır. Malzemenin makinaya gelişi 15-20 senelik bir olay. Bundan önce bira şişesine kadar elde üflenen bir malzemeydi. Neden? Çünkü tamamiyle insan yargısı bekleyen bir şey. Dolayısıyla da makinaya gelişi geç olmuş. Makinaya gelişi ile de işçiliği başka bir boyut kazanmaya başlıyor. Ama yine de sonsuz değil, yeniden keşfettiğimiz bir şey haline geliyor. Dolayısıyla da sınırlanabilir. Örneğin tornada seramik çalışırken elleriniz mutlak hakimdir. Oysa cam iki metre

boyunda bir piponun ucunda yapılıyor. Daha fazla yaklaşamayız, yakar. Bu kadar dizginleyemediğimiz bir malzeme, izin verin, biraz vahşi kalabilisin. Ne kadar dizginlersek dizginleyelim ele avuca sığmayacak bir malzeme. Eğer bizim hakimiyetimiz mutlak olmalı gözıyla bakarsak kalıba tıklımlılık, yani psikolojisi bozuk cam (kendisi açısından) olur. Bizim atölye camı evcilleştirirken aynı zamanda kardeş yaşamayı amaçlıyor. Dolayısıyla camda kesim olayında (vitray) böyle bir düşüncem var. Yani bu çok plastik, dökülebilir, üflenebilir, preslenebilir malzemeyi alıp oyarak, keserek bir şey yapmak bana tuhaf geliyor. Ama reddetmiyorum. Malzemenin aslı o değil. Cam gerçekten soğuk ama yumuşak bir malzeme.

Camı diğer malzemeler içinde farklı kılan da bu olsa gerek.

Belki de... O zaman camı kullanmak, onu bozmamak gerekiyor. Kesme, kristal denilen şey bana cama yapılmış müthiş bir vahşet gibi geliyor.

Peki...İsterseniz işin biraz da akademik tarafına bakalım. Bu bakımdan düşünüldüğünde usta boyutundan öte tasarımcı yetiştirilmesi konusundaki düşünceleriniz nelerdir?

Bunda bir takım güçlükler var. Üniversitelerimizde bu konuda akademik bir çizgi olmadığı ve konu bilinmediği için cam sanatının olduğu yerlerde de sadece ismen varolduğunu görüyoruz.

Sanıyorum Mimar Sinan ve Marmara Üniversitelerinde cam sanatı ile ilgili bölümler var.

Evet.

Peki... Akademik olarak eğitim verebilen kişiler var mı? ya da yeterli mi?

Hayır. Geçen yıl Mimar Sinan'da ders verdiğim için biliyorum. Bence talebe

alınmadan üç-dört yıl kadro oluşturmaya çaba sarfetmek gerekiyor. Ancak ondan sonra sağlıklı bir eğitime başlamak mümkün olabilir.

Yanınıza stajyer almayı düşündünüz mü?

Geçen yıl Hacettepe Üniversitesi Seramik bölümünden bir kaç öğrenci geldi. İlk görüşmemizde cam hakkında pek fikirleri yoktu. Sadece oynamayı ve öylesine bir şeyler yapmayı planladıkları anlaşılıyordu. Böyle bir şeyi kabul edemezdim ve reddetmek zorunda kaldım. Ancak içlerinden bir tanesi, tıpkı bir zamanlar benim Sam Herman'a yaptığım gibi ısrarlı davranınca, ona izin verdik ve sonuçta çalışmalarının hiç de fena olmadığını gördük. Dolayısıyla şu anda bir stajyerimiz var ve iyi işler yapacağını da tahmin ediyorum.

İzleyebildiğim kadarı ile bazı cam sanatçılarının doğrudan eserlerini yapmadıklarını ve bunu atölyelerindeki ustalara yaptırdıklarını öğrendim. Şimdi şunu öğrenmek istiyorum: Her tasarımcı camı kendisi yapmak durumunda mı? Yoksa tasarımını bir ustaya yaptırabilir mi? Bu ne derece doğrudur?

Aslında bu konu yalnızca cam için değil, genelde dünyanın üzerinde tartışması gereken bir nokta. Aslında tasarımcılık neyin nesi? Ben pek anlayabilmiş değilim. Diyelim ki Pierre Cardin, giyimi çok iyi bilen bir adam... Bir süre sonra kalkıp giyimden çok dışında bir şeyi tasarlayabiliyor. Üretimden kendini çeken insanlara bağlı olarak her şeyi bilen insanların sayısı giderek artıyor. Camın bir özelliği şu: Diğer malzemelere oranla daha yüksek seviyede, yapım sırasında tasarım var. Malzemeyi bilmeden tasarlamak kolay değil. Malzemenin hareketini, kimyasını, hangi çizgide ne verir? Bunu bilmeden tasarlayamazsınız.

Dünyada isim yapmış cam sanatçılar böyle mi çalışıyor?

Elbette. Şu anda kendisi yapmasa, ustaya yaptırrsa bile hayatının bir kısmı cam yapmakla geçtiği için üretim her aŐamasını biliyordur zaten.

Peki... Sanatçının cam yaparken kullandığı teknikler tasarımı ne derece etkiler? Bu anlamda kolay ya da zor teknikler var mı?

En geniş anlamda, farklı tekniklerle aynı Şey yapılabilir. Ama yine de o tekniğin izleri görülür. O zaman, demek ki eninde sonunda sizin tasarımınızı bir miktar da o teknik belirleyecektir. Çünkü tekniğin de bir sınırı vardır. Belirli Şeyler yapılabilir, belirli Şeyler yapılamaz. Eğer fleme yapıyorsanız tabii ki kalıpla retebileceğiniz bir yığın çizgiyi veremeyeceksiniz. Ama te taraftan, bu işi kalıplayınca da -teknolojideki kullanımını söz konusu etmiyorum- birazcık malzemenin parlaklığını alıyoruz gibi geliyor. Bence fleme tekniği hala sanatsal kullanım için en iyi yöntem. Bu benim kişisel fikrim.

Şu anda cam sanatı açısından belli merkezler var mı?

Bu yüzyılın baŐından itibaren İskandinav lkelerinde (Norveç, İsveç, Danimarka) yoğun bir cam üretimi başlıyor. İtalya'dan (Murano'dan) gelme ustalarla bu iŐe baŐlıyorlar. Ancak daha başka bir üslup geliŐtiriliyorlar. Bence Şu an bu lkeler Murano'ya fark yapacak düzeye geldi. Daha sonra Amerika devreye giriyor. Japonya'da iyi Şeyler yapmaya baŐlandı. Ama Şu an en iyi stüdyolar Amerika'da... giderek de Amerika'da cam sanatçıları oldukça popüler olmaya başladı.

Günümüzde cam üretimine teknoloji dışında insan eliyle getirilen yenilikler var mı?

Diyelim ki Roma'da cam üfleyen bir adamı Şimdi götürüp New York'da bir atölyeye koysanız, olsa olsa bir saat yabancılık eker. 3000 yıllık teknoloji aynı denebilir. Bir tek formlar yeni. Biraz da başka türlü bir soyutlama yenidir. Bu da sanatın çizgisidir, cama özgü bir Şey değil.

Bu sıralar neler yapıyorsunuz? Kişisel çalışmalarınız var mı? Sergi gibi...

Hayır. Şu anda bir şey yapamıyorum. Daha öncede sözünü ettiğim 1991 yangınından sonra çok büyük mali yük altına girdim ve kadromu kaybettim. Şimdilik Türkiye’de kişisel çalışma yapmayı düşünmüyorum. Dublin’de büyük bir kültür merkezi kuruluyor. Burası oldukça büyük bir kültür merkezi olacak. İki opera, dört tiyatronun çalıştığı bir yer. Dublin Belediye Başkanından burada bir atölye kurup işletmek konusunda bir teklif geldi. Kadronuz da dahil olmak üzere buraya gelin, size her türlü olanağı sağlıyoruz diye... Benzer bir daveti Deliver’den aldık. Burası ile görüşme halindeyiz ve Ocak ayında New York’a gidip 8-10 ay sonrası için bir sergi açılması konusu görüşeceğiz. Bu aşamada düşündüğüm: Türkiye’de endüstri tasarımıyla uğraşacak ve mimari için elemanlar üretecek bu atölyeyi korumak. Bunun yanısıra Deliver’da bir sanat atölyesi kurmak.

Türkiye de çok ümitsiz değil, denebilir mi?

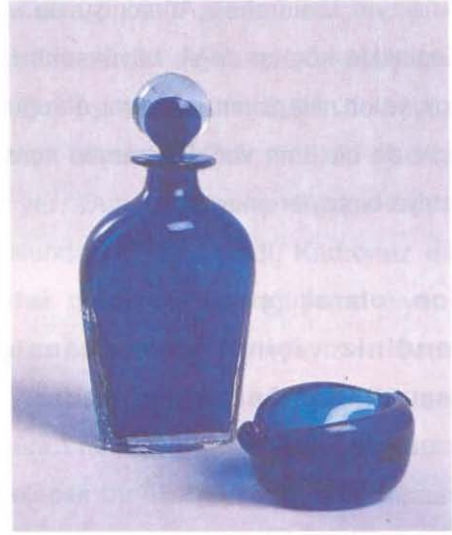
Elbette değil. Maddi imkanlar olduğu takdirde iyi şeyler çıkacaktır. Öncelikle maddi diyorum çünkü bu gerçekten çok pahalı bir iş. Örneğin bugün bizim atölyemizin günlük gideri 20 milyon. Nasıl geldik bu günlere bilemiyorum. Ama hiç bir şeyim kalmadı. Dolayısıyla devletin el atması şart gibi geliyor. En azından bir süre devletin üstünde gitmesi gerekiyor.

Amerika programınız gerçekleşirse -ki gerçekleşmesini dilerim- Ankara’daki atölyenin işleyişi nasıl olacak? Siz doğrudan başlarında olamayacaksınız sanırım. Buradaki ekip ne tür şeyler yapacak?

Giderek atölyede el ürününü kısıtlıyoruz. Bu nedenle, atölyede bir iki eski çalışanımız var. Onları biraz daha disipline edebilirsek o zaman bir çizgi oluşabilecek. Bizim de bu çizgideki amacımız kendine “Türk Camı” denilen bir şeyin tanınması. Ancak şu da var: Cam sanatı oldukça metropolitan. Kesinlikle köy işi değil, büyükşehir işi. Dolayısıyla da metropoller birbirine çok yakın. Hepsinin ne camı olduğunu çıkarmak çok zor olmakla beraber yine de bir ümit var. Bir zaman sonra bu insanların belleklerinde olanlarla ortaya birşeyler çıkacaktır.

Son olarak şunu sormak istiyorum. Konuşmamızın başında kendiniz için “cam sanatçısı” ifadesini kullanmaktan kaçındınız. Anladığım kadarı ile “tasarımcı” denilmesinden yana da değilsiniz. Neden?

Sanatçılık birisinin hem ben buyum diye düşünebileceği bir kategori değildir. Benimkisi belki kendi bilgimden kaygılanmak gibi bir şey. Sağduyu kullanmayı öğrenmek. Günümüzde sanatçılık uçtu gitti.

Fahri KAPLAN Atölyesinden üç örnek